

УДК 336.227

СВІТОВИЙ ДОСВІД ПОДАТКОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ

ІВАНОВ Юрій Борисович

доктор економічних наук, професор

Підтримка та стимулювання розвитку малого бізнесу належить до пріоритетів податкової політики більшості розвинених країн, країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою. Мале підприємство є невід'ємним, об'єктивно необхідним елементом будь-якої макроекономічної господарської системи, без якої економіка і суспільство в цілому не можуть нормально функціонувати, а тим більше – розвиватися.

До переваг малого підприємства зазвичай відносять [3]:

- позитивний вплив на формування конкурентного середовища;
- забезпечення ефективної зайнятості та самозайнятості населення, а також здатність залучати надлишок робочої сили при циклічних зниженнях і структурних зрушеннях економіки;
- динамічність, гнучкість – суб'єкти малого підприємства оперативно реагують на зміну кон'юнктури ринку і займають відносно невеликі частки ринку, не привабливі для великих компаній;
- достатньо висока ефективність з точки зору витрат;
- забезпечення формування середнього класу.

Таким чином, податкова підтримка малого бізнесу сприяє вирішенню цілого комплексу нагальних економічних і соціальних завдань.

Необхідність державної, в тому числі й податкової, підтримки малого підприємства в Україні обумовлена відносно невеликими масштабами його розвитку: в 2008 році [17] кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення дорівнювала 72, що менше аналогічного показника в країнах ЄС приблизно в 14 разів. При цьому частка малого підприємства України у валовому внутрішньому продукті у 8 – 13 разів менша, ніж у згаданих країнах.

Дослідженням проблем розвитку малого підприємства та особливостями його державного регулювання займалися багато вітчизняних вчених, зокрема: І. Білоус [1], П. Буряк та В. Моринець [2], М. Ануфрієв, Т. Бережна,

В. Кобилко [4], О. Десятнюк [5, 6], Л. Зайцева, Н. Зайцева [7], О. Кужель [10], О. Кузьмін та І. Комарницький [11], О. Лобанов [12], І. Лютий, М. Романюк [13], О. Мазур [15], О. Микитюк [16], І. Неделько [17], В. Шпак [19] та інші. Проте проблема дієвого інструментарію податкового регулювання розвитку малого бізнесу з урахуванням досвіду зарубіжних країн потребує подальших досліджень.

Світовий досвід податкового стимулювання розвитку малого бізнесу свідчить про широке використання різноманітних засобів його податкової підтримки. У більшості розвинених країн податкове стимулювання розвитку суб'єктів малого підприємництва забезпечується шляхом застосування комплексу податкових пільг.

До них зокрема відносяться: податкові канікули, зменшення податкової ставки, спеціальний порядок нарахування податкової амортизації, використання більш прийнятних для платників методу податкового обліку, збільшена тривалість податкового періоду, спеціальні податкові знижки і податковий кредит, спрощений порядок адміністрування, обліку та звітності. Для країн з транзитивною економікою більш характерним в даний час є застосування спеціальних податкових режимів, які отримали назву альтернативних (спрощених) систем оподаткування.

Спробуємо розібратися в особливостях застосування перерахованих засобів податкової політики та специфіці їх дії.

- *Податкові канікули* були одним з популярних інструментів податкового стимулювання малого бізнесу у 80 – 90 рр. минулого століття. Ця пільга зазвичай вводилася для малих підприємств з моменту їх реєстрації. Однак згодом практика показала її неефективність.

Справа в тому, що при такому варіанті надання цієї пільги і при відносно недорогій і нескладній системі реєстрації існує підвищений ризик використання податкових канікул як засобу уникнення податків. Період функціонування деяких малих підприємств дивним чином співпадав з тривалістю податкових канікул, а після цього тими ж засновниками реєструвалося нове мале підприємство. Тому зараз для цих цілей у Європі податкові канікули практично не застосовуються (єдиний виняток – Франція, де вони дозволені, але не для тих підприємств, що створюються, а для тих, що вже досить довго функціонують на ринку малих інноваційних підприємств [20]).

- *Зниження ставок податку на прибуток* одержало найбільше поширення в державах, що не застосовують альтернативні (спрощені) системи оподаткування. Обмеженням для цієї пільги, як правило, є встановлений законодавством граничний розмір

податкової бази з цього податку, перевищення якого автоматично збільшує податкову ставку або для всього оподаткованого прибутку, або для тієї її частини, яка перевищує граничний рівень.

Так, в Іспанії малі підприємства сплачують податок на прибуток за ставкою 30% (при базовій 35%), у Франції – 19% (33,33%). У деяких державах знижена ставка спеціально для малих підприємств не встановлена, але її заміняє загальна прогресивно-регресивна (Великобританія, США) шкала [20].

У Бельгії наприкінці 2002 року уряд реалізував реформу системи корпоративного податку. Зниження загальної ставки здійснювалося у два етапи: перший – з 39% до 33%, другий етап – до 30%. Для малих та середніх підприємств ставка податку була знижена з 28,84% до 24,25% [21].

Єдиний рецепт раціонального рівня зниження податкової ставки для суб'єктів малого бізнесу відсутній, однак вважається, що в даному випадку найбільш доцільно встановлювати ставку корпоративного податку на рівні індивідуального прибуткового податку для доходів від підприємницької діяльності. Основним аргументом при цьому є забезпечення рівного підходу до малих підприємств та індивідуальних підприємців.

- *Спеціальний порядок нарахування податкової амортизації.* Дана пільга має комплексний характер, оскільки малі підприємства, як правило, не мають достатніх інвестиційних ресурсів, тому цілком зрозумілим є використання для їх підтримки пільг інвестиційної та інноваційної спрямованості.

Відразу ж слід зазначити, що цей інструмент податкового регулювання не має масового застосування у світовій практиці оподаткування, однак його використання заслуговує на саму пильну увагу. Справа в тому, що амортизаційні відрахування – найдешевше і, відповідно, найбільш привабливе джерело фінансування інвестицій, оскільки доходи, переведені в них, не обкладаються податками і не потребують витрат на мобілізацію (не потрібно платити відсотки за використання коштів). Крім того, реінвестування амортизаційних відрахувань забезпечує їх зростання в наступних періодах, що автоматично стимулює підприємства до їх цільового використання – відтворення капіталу [18]. Додатковий, але вагомий аргумент на користь використання прискореної амортизації – це можливість часткової нейтралізації інфляційного знецінення амортизаційних відрахувань.

У Фінляндії спеціальний порядок нарахування амортизації передбачає застосування підвищувального коефіцієнта 1,5 до загальних норм її нарахування для кваліфікованих інвестицій у статутні фонди малих і середніх підприємств. Право на додаткове збільшення загальних норм амортизації основних фондів мають суб'єкти малого та середнього підприємництва в Німеччині. Прискорена амортизація застосовується малими підприємствами також у Великобританії [8].

- *Пільги, пов'язані з методом податкового обліку,* використовуються в деяких країнах, оподаткування прибутку яких базується на застосуванні «методу першої події» або методу нарахувань. Для забезпечення податкової підтримки малих підприємств їм дозволено використовувати касовий метод, що дозволяє запобігти відволіканню власних коштів підприємств у разі поставки товарів з подальшою оплатою.

Такий порядок застосовується в США і Швеції. Аналогічна пільга використовується і в Україні з ПДВ – платник, обсяг оподатковуваних операцій якого не перевищує порогу обов'язкової реєстрації, має право прийняти самостійне рішення про застосування касового методу податкового обліку.

- *Збільшена тривалість податкових періодів* також є одним із методів податкового стимулювання малого бізнесу.

Прикладом такої пільги є встановлення річного (Швеція) або квартального (Україна) податкового періоду з ПДВ для суб'єктів малого бізнесу, який може бути застосований за рішенням платника замість місячного податкового періоду.

- *Податкові знижки і податковий кредит* є традиційними засобами стимулювання інвестицій та інновацій, але стосовно малого бізнесу вони мають певну специфіку в залежності від країни, що їх застосовує [20, 21].

Для суб'єктів малого та середнього бізнесу в Бельгії передбачена базова податкова знижка у розмірі 3% від загального обсягу інвестицій (крім інвестицій у патенти, дослідження і розробки нової технології екологічної спрямованості та інвестицій в енергозбереження, по яких встановлено розмір базової знижки 13,5% для будь-яких підприємств). Додатково до базової знижки малі підприємства (кількість працівників на початок року – менш ніж 20 чол.) мають право використовувати спеціальну знижку в розмірі 10,5% від суми амортизації, що нараховується на активи, в які вкладено будь-які інвестиції на суму 37500 євро, але не більше, ніж 50% прибутку до оподаткування.

У Великобританії малі підприємства мають право на застосування податкової знижки в розмірі 150% від витрат на дослідження та розробки (за мінімальної суми інвестицій 10 тис. ф. ст.).

Малі підприємства Іспанії, поряд зі стандартними варіантами податкового кредиту (що використовуються будь-якими платниками), мають право на застосування спеціального 10%-го податкового кредиту від суми витрат, спрямованих на розвиток електронної комерції, інтернет-технологій, створення комп'ютерної техніки та програмного забезпечення. Крім того, пільга у вигляді податкового кредиту встановлена для будь-яких підприємств, що інвестують кошти в нефінансові малі та серед-

ні підприємства, що здійснюють діяльність у сфері технологічних інновацій. Розмір такого податкового кредиту становить 99% від сум інвестицій у розвиток венчурного капіталу (дохід від продажу акцій та інших корпоративних прав).

Малі та середні підприємства Мальти мають право на зменшення суми податку, що підлягає сплаті, на 65% річного обсягу інвестицій, незалежно від їх спрямованості і без будь-яких додаткових умов.

У Норвегії для малих і середніх підприємств передбачено податковий кредит у сумі 18 – 20% від обсягу витрат на дослідження і розробки за умови, що обсяг відповідних витрат не перевищує 4 млн норвезьких крон (для університетів та інших дослідницьких організацій – не більше 8 млн). Конкретний розмір пільги залежить від обороту компанії, валюти балансу і кількості найманих працівників.

В умовах світової фінансової кризи заслуговує на увагу досвід Угорщини, де малі й середні підприємства поряд з 100%-им податковим кредитом від суми інвестицій мають право на додаткове зменшення суми податку на 40% суми відсотків по заборгованості перед фінансовими організаціями за кредитами на виробництво матеріальних активів. При цьому діє обмеження щодо максимальної суми спеціального податкового кредиту. Подібний спеціальний податковий кредит для малих підприємств передбачено і законодавством Нідерландів.

- *Спрощення порядку адміністрування та звітності.* Дана пільга має особливе значення для зниження адміністративних витрат малого бізнесу, а тому використовується більшістю країн.

Так, спрощені форми податкової звітності суб'єктів малого підприємництва застосовуються у Великобританії, Україні, Швеції, Франції та багатьох інших країнах. Причому сфера їх застосування обмежена граничним річним оборотом підприємства, а в деяких випадках – додатковою чисельністю найманих працівників.

Спрощений порядок адміністрування в першу чергу стосується проблеми обов'язковості реєстрації суб'єктів малого бізнесу як платників ПДВ як податку, найбільш трудомісткого й складного, з точки зору ведення податкового обліку. Загальним правилом практично для всіх держав, які використовують ПДВ, є встановлення порогу обов'язкової реєстрації. Разом з тим, фактична величина оподаткованого доходу, перевищення якої є підставою для реєстрації платником – не уніфікована і встановлюється кожною державою самостійно. В результаті поріг реєстрації, наприклад, у Великобританії в 30 разів перевищує аналогічний показник, встановлений в Данії.

Розглянувши основні види податкових пільг, обґрунтованим буде висновок, що стимулювання малого бізнесу у світовій практиці базується на застосуванні і поєднанні

різноманітних інструментів податкового регулювання, вибір яких здійснюється виходячи зі специфічних умов діяльності і пріоритетів економічної політики відповідних країн.

Альтернативою проаналізованому підходу до податкової підтримки малого бізнесу в рамках загальної системи оподаткування є застосування спрощених систем (спеціальних режимів) оподаткування суб'єктів малого бізнесу. Саме таким шляхом пішли всі країни колишнього СРСР.

Три системи, що базуються на застосуванні єдиних податків, застосовуються в Росії [9]. Спрощені системи та спеціальні режими оподаткування малого бізнесу оподаткування в даний час використовуються, зокрема, такими державами, як Білорусь, Литва, Казахстан [8]. Порівняльна характеристика їх наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика основних елементів спрощених систем оподаткування в деяких країнах

Елементи альтернативної системи	Їх характеристика
1	2
<i>Литва: плата за ліцензію</i>	
Платники податку	фізичні особи
Розмір податку	в залежності від виду діяльності
Податковий період	календарний рік
Податковий облік	книги обліку доходів і витрат; книга реєстрації потоків грошових коштів
<i>Білорусь: спрощена система оподаткування</i>	
Платники податку	малі підприємства
Об'єкт оподаткування	валова виручка
Граничний розмір виручки, при якому суб'єкт малого підприємництва втрачає право на її застосування	Квартальна виручка за два попередні квартали не більше 5000 мінімальних заробітних плат
Ставка єдиного податку	10 %
Податковий період	квартал
<i>Казахстан: спеціальний податковий режим для суб'єктів малого бізнесу</i>	
Платники податку	малі підприємства та індивідуальні підприємці
Об'єкт оподаткування	дохід за податковий період
Граничний розмір виручки, при якому суб'єкт малого підприємництва втрачає право на її застосування	фізичні особи: 35,6 тис. дол. США юридичні особи: 71,3 тис. дол. США
Ставка єдиного податку (в залежності від рівня прибутковості)	для фізичних осіб – 4 – 18%; для юридичних осіб – 5 – 19%
Податковий період	квартал
Податковий облік	спрощена форма і порядок обчислення податку

Закінчення табл. 1

1	2
Казахстан: спеціальний податковий режим на основі патенту	
Платники податку	індивідуальні підприємці
Граничний розмір виручки, при якому суб'єкт малого підприємництва втрачає право на її застосування	7,92 тис. дол. США
Вартість патенту	3% від заявленого доходу
Термін дії патенту	не менше 1 місяця в межах одного календарного року
Податковий період	календарний рік
Україна: спрощена система оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва	
Платники податку	юридичні особи – суб'єкти малого підприємництва фізичні особи, зареєстровані суб'єктами підприємницької діяльності
Об'єкт оподаткування	виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)
Граничний розмір виручки, при якому суб'єкт малого підприємництва втрачає право на її застосування	для фізичних осіб – 70 тис. дол. для підприємств – 140 тис. дол.
Ставки податку	для фізичних осіб: 2,4 – 24 дол. на місяць для юридичних осіб: 6% від об'єкта оподаткування у разі сплати ПДВ 10% від об'єкта оподаткування у разі включення ПДВ до складу єдиного податку
Податковий період	календарний квартал
Податковий облік	ведення Книги обліку доходів і витрат
Форма розрахунків (для фізичних осіб)	не обмежена
Форма розрахунків (для юридичних осіб)	готівкові та безготівкові розрахунки коштами
Періодичність переходу на спрощену систему	не частіше ніж раз на рік

Аналіз основних параметрів альтернативного оподаткування в цих країнах свідчить про суттєві відмінності в критеріях платників. Крім того, принципове значення має і те, що об'єкт оподаткування різний: у Литві – валовий дохід; в Республіці Білорусь – валова виручка; в Україні – виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); в Республіці Казахстан – дохід.

Для всіх проаналізованих альтернативних систем (крім Казахстану) сума єдиного податку не пов'язана з кін-

цевим фінансовим результатом діяльності суб'єкта малого підприємництва. Така конструкція податку дозволяє стимулювати раціональне використання ресурсів, оскільки платник не зацікавлений збільшувати витрати з метою зниження податку.

Але в цілому слід визнати, що спрощені системи, так само як і податкові пільги, які застосовуються в загальній системі оподаткування, мають значні відмінності практично по всіх основних своїх елементах. Відсутність однакового підходу до стимулювання малого бізнесу за допомогою застосування спрощених систем обумовлюється специфікою завдань, що вирішуються кожною країною в рамках таких систем. Загальною ж особливістю альтернативних систем оподаткування є те, що передбачений ними єдиний податок замінює собою частину податків, що сплачуються при загальній (звичайній) системі оподаткування, при цьому істотно знижуючи податкове і адміністративне навантаження на малий бізнес.

Література

1. Белоус Г. Развитие малого предпринимательства в Украине // Экономика Украины. – 2000. – № 2. – С. 35 – 41.
2. Буряк П. Ю. Податкове стимулювання розвитку малого бізнесу / П. Ю. Буряк, В. П. Моринець // Фінанси України. – 1999. – № 6. – С. 49 – 54.
3. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії та практики. – К.: Знання, 2005. – 302 с.
4. Влияние специальных налоговых режимов на развитие малого предпринимательства в регионе: Монография / М. Ю. Ануфриев, Т. Ф. Бережная, В. Г. Кобилко и др. – Донецк: Юго-восток, Лтд. – 2006. – 226 с.
5. Десятнюк О. М. Альтернативні системи оподаткування: взаємодія стимулів та фіску // Вісник Львівської державної фінансової академії «Економічні науки», Львів, ЛДФА, 2005. – № 8. – С. 78 – 85.
6. Десятнюк О. М. Суб'єкти малого підприємництва: деякі аспекти обліку і оподаткування // Вісник Технологічного університету Поділля. Економічні науки. Хмельницький. – 2002. – Т. 1. – С. 210 – 212.
7. Зайцева Л. М. Державне регулювання малого бізнесу в трансформаційній економіці / Л. М. Зайцева, Н. В. Зайцева // Фінанси України. – 2001. – № 5. – С. 58 – 61
8. Иванов Ю. Б., Петросянц К. В. Малий бізнес: управління податками. Монографія. Харків: ІНЖЕК, 2009. – 272 с.
9. Иванов Ю. Б., Майбуров И. А. Системы налогообложения Украины и России: структура, проблемы, тенденции развития: Монография. Х.: ФЛП Либушкина Л. М., ИД «ИНЖЭК». – 2009. – 520 с.
10. Кужель О. Регіональні особливості підтримки малого бізнесу // Економічний часопис. – 1999. – № 7 – 8. – С. 17 – 18.
11. Кузьмін О. Є. Фінансова інфраструктура для підтримки малих підприємств / О. Є. Кузьмін, І. М. Комарницький // Фінанси України. – 2003. – № 2. – С. 87 – 96.
12. Лобанов О. А. Единый налог: «за» и «против». [Электронный ресурс] // Налоги и бухгалтерский учет. – Режим доступа: <http://www.factor.kharkov.com> – Заголовок с экрана.

13. Лютий І. О. Проблеми та перспективи спрощеної системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні / І. О. Лютий, М. В. Романюк // Фінанси України. – 2007. – № 6. – С. 31 – 38.
14. Мазур О. Є. Напрями фінансової підтримки малого бізнесу // Фінанси України. – 2001. – № 4. – С. 51 – 55.
15. Микитюк О. І. Фінансове забезпечення розвитку підприємств малого бізнесу // Фінанси України. – 1999. – № 6. – С. 55 – 61.
16. Неделько І. Г. Фінансування розвитку сектора малого бізнесу // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 93–98.
17. Основні показники розвитку малих підприємств. [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
18. Система податкових пільг в Україні в контексті європейського досвіду / Соколовська А. М., Єфименко Т. І., Луніна І. О. та ін. – К.: НДФІ, 2006. – 320 с.
19. Шпак В. І. Розвиток малого підприємництва в Україні. – К.: МАУП, 2003. – 128 с. – Бібліогр.: С. 118 – 122.
20. European Tax Handbook / Juhani Kesti, L.L. M Editor. – Amsterdam.: International Bureau of Fiscal Documentation, 2004. – 754 p.
21. Taxation trends in the European Union – Data for the EU Member States and Norway / European Commission. – 2009. – 384 pp. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2009/2009_full_text_en.pdf.